

apáról, hanem a korábbi kollégáról elmélkedik olyan tónusban, ahogy valószínűleg csak és kizárólag ő teheti. Számomra megvilágító erővel magyarázza el Michael életművének azt a talányát, hogy orvosként, azaz minden későbbi szakterületén amatőrként, értsd a megfelelő előtanulmányok híján, hogyan lehetett mindenben releváns eredményt felmutatni, amihez csak nyúlt. Polányi

cikke fényében sok Polányi Mihály-tanulmányt kellene újraolvasni. Talán érdemes lenne jobban utánanézni Polányi Mihály munkatársai életének és tudományos tevékenységének is.

Nagyon-nagyon érdekes a *Polanyiana* dupla száma.

Palló Gábor
MTA Filozófiai Intézet

A magyar kommunikáció- filozófia újra felfedezett és legújabb szövegei

A két ismertető kötet egyike a maga korában neves, azután hosszú időre elfeledett, az utóbbi években viszont újra gyakran idézett klasszika-filológus, Balogh József mára nehezen hozzáférhető tanulmányainak új kiadása, másika pedig e kötet szerkesztőjének, Demeter Tamásnak saját, a Baloghéval rokonítható témájú műve.

Ma, amikor tekintélyes mennyiségű empirikus anyaggal és számos elméleti feldolgozással rendelkezünk az olvasás kultúrtörténetének különböző korszakairól és a gondolkodás történetének médium-alapú vizsgálata is bevett kutatási területté vált, szinte magától értetődőnek tűnik Balogh József hosszú idő óta újra hozzáférhetővé vált, kötetben most először összegyűjtött írásainak fő tétele: az ókorban tipikusan hangosan olvastak, és ez a befogadói attitűd kihatott a szövegek szerkezetére és az akkori ember gondolkodására. Nem újdonságról van tehát szó, hanem éppen a tétel mai evidenciája az, ami érdekessé teszi korunk kutatója számára első felfedezője szövegeit.

Az 1944-ben a náci terror áldozatává vált, mindössze 51 évet élt Balogh József régebben főként klasszika-filológusként, Augustinusfordítóként és kommentátorként, ezenfelül legfőljebb Európa-szerte tudományos

kapcsolatokkal rendelkező tudományos lapszerkesztőként volt ismert Magyarországon, külföldön viszont éppen a jelen kötet tételeit összefoglaló német nyelvű tanulmányát idézték gyakran, elismerve felfedezése elsőségét. (E tanulmányából magyarul eddig csak részletek jelentek meg a jelen kötetet is szerkesztő Demeter Tamás fordításában a Nyíri Kristóf és Szécsi Gábor szerkesztette, az Áron Kiadónál 1998-ban megjelenő *Szöveltség és írásbeliség* című kötetben.) Balogh jelentőségét a kommunikációtörténet kutatójaként előbb a magyar nyelvtudomány történetírói fedezték fel (Lásd például: Balázs János: *Hermész nyomában. A magyar nyelvölccselet alapkérdései*. Budapest: Magvető, 1987), majd a főként Nyíri Kristóf kezdeményezésére megelénkülő mai magyar kommunikációfilozófiai gondolkodás talált benne a maga számára olyan, fontos tudományos tradíciót, amely egyben a háború utáni kommunikációfilozófia talán legnagyobb hatású iskolája, a torontói iskola egyik előzményének is tekinthető.

Balogh József Augustinus *Vallomásainak* fordításán dolgozva, a filológiai munka melléktermékaként jutott el az ókori hangos olvasás feltételezéséhez, majd ezt a hipotézist az évek során pontos, meggyőző és szellemesen tált adatok sorával támasztotta alá. Ezt a folyamatot illusztrálja a kötetben időrendben közölt három tanulmány címe is: *Vasa lecta et pretiosa: Szent Ágoston konfessziói; Voces paginarum: Adalékok a hangos olvasás és írás [sic!] kérdéséhez; A*

hangos olvasás és írás: Újabb adalékok a jelenség történetéhez és természetrajzához. Balogh számára felfedezése sohasem volt értéksemleges olvasástechnikai rekonstrukció. Augustinus esetében azt tartotta fontosnak hangsúlyozni, hogy az afrikai egyházatya voltaképpen az üresnek érzett, a hangos olvasással összefüggő antik retorikai hagyományból tért meg a maga néma olvasást követelő intellektuális kereszténységébe. Későbbi írásaiban megváltozik Balogh értékelése: már a középkori kolostorok szellemét látja a „holt betűben”, és új-humanista hevülettel az antik hangos olvasás értékeinek megőrzésére, felújítására biztat a jelenség modernkori maradványaira keresve és találva vonzó intellektuális példákat. A már bő fél évszázada halott magyar gondolkodó e bevallott elkötelezettségeivel is a kommunikáció történetének későbbi kutatóit előlegezi meg, hiszen a kommunikáció szerkezeti változásait azóta is többnyire csupán hanyatlás-ként vagy fejlődésként vagyunk képesek leírni, a megfelelő érzelmek társításával.

Balogh József szövegeinek új kiadását régóta várják több humán tudomány művelői is, a sok szerkesztői munkáról, utánajárásról tanúskodik, tetszetős kötet megjelenése mégsem jelenthet felhőtlen örömet. A minden egyéb kiadványában hosszú éveken át nívós munkát végző, kortárs szerzőit céltudatosan, átgondolt tematika és szigorú minőségi elvek alapján válogató kiadó – melynek közelmúltbeli megszűnése a magyar bölcsész tudományok nagy vesztesége – itt érthetetlen hibákat követett el. Néhány helyen ismétlődnek az idegen nyelvű idézetek magyar fordításai, másutt teljesen hiányoznak; a kötet hol megtartja Balogh korabeli írásmódját, hol modernizálja azt, stb. E hibák különösen fájdalmasak egy olyan, immár klasszikus szerző esetében, akinek halála óta ez az első komolyabb, önálló magyar kiadása.

Érdemes külön foglalkoznunk a kötet szerkesztőjének Balogh-értelmezésével is.

Demeter Tamás bevezető tanulmánya merész párhuzamot von Havelock Platón-értelmezése és Balogh Augustinus-interpretációja között azon az alapon, hogy mindkét 20. századi filológus *valamiképpen* az előszó és az írásbeliség határán láttatja az elemzett ókori szerzőt: Platón a mindennapi gyakorlattá váló athéni írásbeliség hajnalán, Augustinust pedig az antik hangos olvasáson alapuló hanyatló retorikai hagyomány végén és a majdani kolostori néma olvasás előzményeként. Demeter fölvetése ebben a formában – mivel mind az ókori szerzők, mind modern interpretátoraik jelentősen különböznek egymástól mind korukat, mind mentalitásukat tekintve – aligha több érdekes ötletnél, amely azonban fölvetésként helyénvaló ebben az előszóban Balogh József egyik úttörő értelmezési kísérleteként. A bonyolult, kettős párhuzam később viszont bizonyítást, avagy cáfolatot kellene kapjon Demeter önálló kommunikációfilozófiai munkáiban, hiszen itt már nem is annyira Platón-, Augustinus-, illetve Balogh- és Havelock-interpretációkról van szó, mint inkább arról, hogy Demeter saját véleménye szerint milyen hasonlóságok vannak a két említett kommunikációtörténeti fordulat, a szóbeliségből az írásbeliségbe, illetve a hangos olvasásából a csendes olvasásba való átmenet között.

Demeter Tamásnak Balogh-kiadása után nem sokkal saját kommunikációfilozófiai munkája is jelent meg. A kötet a médiakutatásoknak szentelt *Jel-Kép Könyvtár* hatodik tagja, és e sorozaton belül először jelenít meg filozófiatörténeti szempontokat. E művében, amely korábban megjelent tanulmányain alapul, Demeter ismét szót ejt a fenti dupla párhuzam mind a négy szereplőjéről, mégpedig két, meghatározó helyen: az első nagy fejezetben, ahol a kommunikációelméleti nézőpontú filozófiatörténet művelésének lehetőségeit vizsgálja, illetve a második nagy fejezetben, amelyben Balogh nagy felfede-

zését, a hangos olvasás problémáját járja körül. A kötet e dupla párhuzamot még meg is fejeli, amikor újabb korokat bekapcsolva a filozófiatörténeti gondolatmenetbe, főlemlíti Walter J. Ong Petrus Ramus-értelmezését. Demeter könyvének legnagyobb részében láthatóan egyszerre igyekszik vizsgálni a filozófiatörténetből sajátos szempontjai szerint kiválasztott néhány filozófus nyelvről, kommunikációról vallott nézeteit és azokat a változásokat, amelyek korukban a kommunikációjában bekövetkeztek.

Demeter érdeklődését – érthetően – a kommunikációs fordulópontokon élt filozófusok keltik föl: Platónban az általánossá váló athéni írásbeliségre, Augustinusban a néma olvasásra, Descartes-ban és Locke-ban a könyvnyomtatásra, Wittgensteinban pedig a poszt-tipografikus korra adott filozófiai reflexiókként értelmezhető mozzanatok ragadják meg. (A válogatás persze a kötet méreteiből adódóan is csupán önkényes lehet, az eredmény inkább néhány filozófiatörténeti példa felsorolása a filozófia majdani kommunikációelméleti értelmezéséhez, mintsem egy kommunikációelméleti alapon megírt filozófiatörténet vázlata. A legfeltűnőbb hiány ebből a szempontból talán, hogy Demeter nem sok szót ejt a preszókratikáról, a filozófia görög kezdeteinek az írásbeliség elterjedésével összefüggő korszakáról.)

A kiválasztott filozófusok nézeteinek koruk kommunikációs módját figyelembe vevő értelmezésében Demeter valójában két különböző dologról beszél, amelyek azonban nem minden esetben különülnek el teljesen a szövegben: (1) a filozófus korának átlagos társadalmi kommunikációja; (2) a kor szellemi elitjének és benne a vizsgált filozófusnak erre épülő, de ettől mégis eltérő kommunikációja, amely nem is föltétlenül jellemző a korra, azonban jelentős nyelvelméleti teljesítmények tapasztalati háttere, máskor modellje lehet a vizsgált filozófus műveiben. Ehhez járul még legtöbbször a

vizsgált filozófus időközben már szintén klasszikussá vált interpretátorainak – Balogh, Havelock, Ong – értelmezése, esetleg kitérve az ő korukban bekövetkezett kommunikációs fordulatra, amely érthetővé teszi, hogy miért érdekelték őket a korábbi, hasonló fordulatok.

Demeter e konstrukciójának bonyolultsága nem öncélú: a főntebb felsorolt megközelítések mind természetesen adódnak a filozófia kommunikációelméleti szempontú vizsgálatából. A vizsgálati módszer bonyolódása azonban azt is magával hozza, hogy a főntebb sorolt, önmagukban jogosult megközelítések sokszor összekeverednek. A tisztánlátást az sem segíti, hogy Demeter nézetei a könyv alapjául szolgáló tanulmányok első megjelenése óta érezhetően finomodtak, a szövegben azonban sok nyoma maradt a régebbi, sarkosabb, vitára ingerlő megfogalmazásoknak. Nem mind egy például, hogy (1) az újkori ember belső világa a nyomtatás és a csendes olvasás *következményeképpen jött létre*, vagy (2) a szellemi munka új, a nyomtatással és a csendes olvasással összefüggő stílusa *hozzásegítette* a kor gondolkodóit a „benső privát-mentális tartalmak képzetét” tartalmazó *modellek* létrehozásához.

Demeter Tamás szövegének e tisztázatlanságai már több jogos szakmai bírálatot kiváltottak: hiába világos ugyanis, hogy a „benső privát-mentális tartalmakról” jobbra a megismerés kérdésével foglalkozó filozófusoknak vannak „képzetek”, ha Demeter e szavai után *általánosságban* utal arra, hogy a hangos olvasás korában „a gondolkodás majdhogynem elképzelhetetlen volt a gondolatok azonnali publikációja nélkül” (101. o.). Ha az elsőkönyves szerző további műveiben a mostaninál következetesebben tartja magát a főntebb másodikként említett típusú, „gyengébb” állításokhoz, amelyekhez az előszó és a bevezető alapján mai álláspontja közelebb is áll, a bírálatnak *ezeket*

a fajtáit valószínűleg elkerülheti. E jövőendő mű kapcsán majd nem a szerző következetlenségéről, hanem az igazi tudományos problémáról vitázhatunk: lehetséges-e *kommunikációelméleti szempontú filozófiatörténet-írás*, és ha igen, hogyan. (Balogh József: *Hangzó oldalak. Voces paginarum. Válogatott tanulmányok. Kávé Kiadó, Buda-*

pest, 2001. 253 o.; Demeter Tamás: Az eszmék tipográfiája. A modern filozófia kezdeti kommunikációelméleti nézőpontból. Osiris – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest, 2002. 108 o.)

Mester Béla

az MTA Filozófiai Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa

CONTENTS

The Region – Guest Editor: György Enyedi

György Enyedi: Introduction	934
Enyedi György: Regional Processes in Post-socialist Hungary	935
Zoltán Hajdú: Functional and Historical Connections of the Public Administrative Region and its Territorial Changes in Hungary	942
Pálné, Ilona Kovács: Chances of public Administrative Regions in Hungary	952
Gyula Horváth: Regional Inequalities in Europe	962
János Rechnitzer: City network and regions	978
Hardi Tamás: Fomation of Transborder Regions	991

Study

Emil Pásztor: The Scull	1002
László Garai: The Ethics of the Economic Decision-making	1015
Gábor Gercsák: Some Traces of the Hungarian Cultural Heritage in the Netherlands ...	1024

Discussion

János Boros – András Guttman: Genes, Society, Hermeneutics	1029
László Nemes – Péter Molnár – Péter Kakuk: More Things in Heaven and Earth: A Reply to János Boros and András Guttman	1033

The New Corresponding Members of the Hungarian Academy of Science – III:

Zoltán Füredi	1040
János Kelemen	1040
József Mandl	1042
Csaba Máttyás	1043
Béla Pukánszky	1045

Obituary

János Harmatta (<i>Miklós Maróth</i>)	1047
---	------

<i>Outlook (László Jéki – Júlia Gimes)</i>	1050
--	------

<i>Book Review</i>	1055
--------------------------	------

Egyazon esztendőben született az *Élet és Tudomány* – két és fél hónappal az első szám megjelenése előtt: 1946. szeptember 18-án. És most megdöbbenő hírtelenséggel távozott. 58 évet élt, s ennek nagyobb részét, 33 esztendőt az *Élet és Tudomány* szerkesztőségében. A Cukorutcai Apáczai-ban érettségizett 1965-ben.

1971-ben az ELTE-n szerzett biológia-kémia szakos diplomát. 1971 őszétől az *Élet és Tudomány* munkatársa, rovatszerkesztője, főmunkatársa.

1975-ben megnősült, ez évben született első fia, Ambrus, 1979-ben Dani és 1995-ben Jakab.

Nem volt a fenntartható fejlődés zászlóvivője. Szerette könyörtelen logikával elemezni a helyzeteket: az *önkorlátozás* délibáb, ellenkezik a természet kiválogatódási törvényével. Gyakran emlegette beszélgetését egyik akadémikusunkkal, aki az autótutazás bizalmas összefüggésében bevallotta: szerinte csak annyit tehetünk, hogy *elodázzuk* a földi élettér pusztulását. Ebbe nem tudott beleszólni.

Hammonikusabb lehetett volna élete, ha megmarad a *zoológiánál*, *botanikánál*. Lehetett volna terepen dolgozó *kutató*, vagy összegző, elméleteket formáló *ökológus*. Gyanítom azonban, hogy az élőhelyek beszűkülését, a populációk degradálódását, a szennyeződést, a brutális beavatkozásokat nem tudta volna a tudós szenvtelenségével regisztrálni. Utóbb mindenképp az újságírás területére került volna, s jó, hogy ez idejekorán megtörtént, és így. Válhatott volna belőle ugyanis politikai író is, előbb szamizdats másként gondolkodó, később hegyes tollú

BARABÁS ZOLTÁN

(1946–2004)

esszéíró. Választékos műveltsége, kitűnő stílusa és kényes ízlése volt. De nem volt politikus alkat, jobb helye volt köztünk, az *Élet és Tudomány* szerkesztőségében.

Nála többet ebben az országban aligha tett bárki, hogy a természetet megismerjük, megértsük, szépségét megcsodáljuk, ki- szolgáltatottságára ráébredjünk. Az *Élet és Tudományban* ő vezette az áltudományok elleni harcot, ám ez – tudományos alapossága és elkötelezettsége ellenére – azért játék is volt. Szerette a játékot: a Diákoldal játékovatait, a vetélkedőket, és a csodálatos játékot: a számítógépet, az internetet. Szobájában a terráriumokat, akváriumokat, a biciklizést, korszolyázást, síelést, a vadevezős túrákat. A kamaszkor világát nem akarta odahagyni soha.

Elsősorban *szerkesztő* volt – könyvek, filmszövegek, minősége is igazolja igényességét, hozzáértését, de mindennekfelett az *Élet és Tudomány*. A 33 év termése legalább 5000 oldal, de a rövidebb írásokkal 6000 is lehet. Utóbbiak, a *publicisztikák*, a *levelezés* külön értéket jelentenek. A könnyednek tűnő írásművek nagy műgonddal készültek. Elegánsak, sok másod- sőt harmadszándékú közlés tömörítőményei. Bizonyára lesz, aki összeállít belőlük egy kötetet.

Herczeg János

Barabás Zoltántól, a magyar tudományos újságírás meghatározó egyéniségétől a Magyar Tudomány szerkesztősége mint hajdani munkatársától búcsúzik.

Ajánlás a szerzőknek

1. A Magyar Tudomány elsősorban a tudományterületek közötti kommunikációt szeretné elősegíteni, ezért elsősorban olyan kéziratokat fogad el közlésre, amelyek a tudomány egészét érintő, vagy az egyes tudományterületek sajátos problémáit érthetően bemutató témákkal foglalkoznak. Közlünk téma-összefoglaló, magas szintű ismeretterjesztő, illetve egy-egy tudományterület újabb eredményeit bemutató tanulmányokat; a társadalmi élet tudományokkal kapcsolatos eseményeiről szóló beszámolókat, tudománypolitikai elemzéseket és szakmai szempontú könyvismertetőket.

2. A kézirat terjedelme szöveges tanulmányok esetében általában nem haladhatja meg a 30 000 leütést (a szóközökkel együtt, ez kb. 8 oldalnak felel meg a MT füzetekben), ha a tanulmány ábrákat, táblázatokat, képeket is tartalmaz, a terjedelem 20-30 százalékkal nagyobb lehet. Beszámolók, recenziók esetében a terjedelem ne haladja meg a 7-8 000 leütést. *A teljes kéziratot .rtf formátumban, mágneslemezen és 2 kinyomtatott példányban kell a szerkesztőségbe bekildeni.*

3. A közlemények címének angol nyelvű fordítását külön oldalon kell csatolni a közleményhez. Itt kérjük a magyar nyelvű kulcsszavakat (maximum 10) is. A tanulmány címe után a szerző(k) nevét és tudományos fokozatát, a munkahely(ek) pontos megnevezését és – ha közölni kívánja – e-mail-címét kell írni. A külön lapon kérjük azt a *levelezési és e-mail címet*, telefonszámot is, ahol a szerkesztők a szerzőt általában elérhetik.

4. Szöveg közbeni kiemelésként *dőlt*, (esetleg **félkövér** – bold) betű alkalmazható; ritkítás, VERZÁL betű és aláhúzás nem. A jegyzeteket lábjezgetként kell megadni.

5. A rajzok érkezhetnek papíron, lemezen vagy email útján. Kérjük azonban a szerzőket: tartsák szem előtt, hogy a folyóirat fekete-fehér; a vonalas, oszlopos, stb. grafikonoknál tehát ne használjanak színeket. Általában: a grafikonok, ábrák lehetőség szerint minél egyszerűbbek le-

gyenek, és vegyék figyelembe a megjelenő oldalak méreteit. A lemezen vagy emailben érkező ábrákat és illusztrációkat lehetőleg .tif vagy .bmp formátumban kérjük; értelemszerűen fekete-fehérben, minimálisan 150 dpi felbontással, és a továbbítás megkönnyítése érdekében a kép nagysága ne haladja meg a végleges (vagy annak szánt) méreteket. A közlemény szövegében tüntessék fel az ábrák kívánatos helyét.

6. Az irodalmi hivatkozásokat mindig a közlemény végén, abc sorrendben adjuk meg, a lábjezgetekben legfeljebb utalások lehetnek az irodalomjegyzékre. Irodalmi hivatkozások a szövegben: (szerző, megjelenés éve). Ha azonos szerző(k)től ugyanabban az évben több tanulmányra hivatkozik valaki, akkor a közleményeket az évszám után írt a, b, c jelekkel kérjük megkülönböztetni mind a szövegben, mind az irodalomjegyzékben. Kérjük, *fordítsanak különös figyelmet a bibliográfiai adatoknak a szövegben, illetőleg az irodalomjegyzékben való egyeztetésére!* Miután a Magyar Tudomány nem szakfolyóirat, a közlemények csak a legfontosabb hivatkozásokat (max. 10-15) tartalmazzák.

7. Az irodalomjegyzéket abc sorrendben kérjük. A tételek formája a következő legyen:

- Folyóiratcikkek esetében:

Alexander, E. O. and Borgia, G. (1976). Group Selection, Altruism and the Levels of Organization of Life. *Ann. Rev. Ecol. Syst.* **9**, 499-474

- Könyvek esetében:

Benedict, R. (1935). *Patterns of Culture*. Houghton Mifflin, Boston

- Tanulmánygyűjtemények esetén:

vonBertalanffy, L. (1952). Theoretical Models in Biology and Psychology. In: Krech, D., Klein, G. S. (eds) *Theoretical Models and Personality Theory*. 155-170. Duke University Press, Durham

8. Havi folyóirat lévén a *Magyar Tudomány* kefelevonatot nem küld, de az elfogadás előtt minden szerzőnek elküldi egyeztetésre közleménye szerkesztett példányát. A tördelés során szükséges apró változtatásokat a szerző egy adott napon a szerkesztőségben ellenőrizheti.
